

19. YÜZYIL SONLARINDA ÇANKIRI'DA EĞİTİME DAİR¹

*Galip Eken**

Özet: Osmanlı Devletinde 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra eğitim alanında ciddi bir değişim sürecinin başladığı gözlenmektedir. Özellikle II. Abdülhamid'in büyük bir okullaşma sürecini başlatması Anadolu genelinde olduğu gibi Çankırı'da da bir karşılık bulacaktır. Bu makalede 19. yüzyıl sonlarında Çankırı'da var olan medreselerle birlikte açılan rüşdiye, idadi gibi okullar, buralarda okutulan dersler, atanan öğretmenler ve onların problemleri genel hatları ile kaynakların müsaadesi nispetinde ele alınarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim, Çankırı, Rüşdiye, İdadi, Medrese.

On the Education in Çankırı in 19th Century

Abstract: It is seen that after the second part of the 19th century a serious changing process started in education area in the Ottoman state. Especially the process of schooling of Abdulhamid II found the corresponding in Çankırı as did in Anatolia. In this article the medreses inherent in the ends of the 19th century in Çankırı as well as some new schools like Rushdiye (Primary School), İdadi (Secondary School), the lessons educated in these schools, the appointed teachers and their problems generally evaluated as much as the permission of the sources.

Keywords: Education, Çankırı, Rüşdiye, İdadi, Medrese.

Giriş

Selçuklu'dan Osmanlı'nın son dönemine gelinceye kadar eğitim faaliyetleri vakıflar yoluyla yürütülmüştür. Sıbyan mektepleri ve medrese gibi örgün eğitim kurumları ile cami, zaviye ve kütüphane gibi yaygın eğitim kurumları beldenin önde gelen varlıklı kişilerince kurulan vakıflar tarafından tesis edilerek işletilmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde yönetim kurumu gibi din kurumunun temel yapısının oluşmasında da eğitim sisteminin önemli bir yeri bulunmaktaydı. Osmanlı

¹ Bu çalışma 21-23 Ekim 2010 yılında Çankırı'da düzenlenen Milli Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı Sempozyumu'nda sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

* Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Devleti'nde II. Mahmut dönemine gelinceye kadar zorunlu bir eğitim yoktu. Esasen II. Mahmut döneminde zorunlu hale geldiği söylenen ilköğretimin², Osmanlı taşrasında nasıl gerçekleştiği de ayrı bir tartışma konusudur. Zira Cumhuriyetin ilanından sonra hızlı bir şekilde gerçekleştirilmeye çalışılan okullaşma sürecinin tamamlanmasının bile 70-80 yıl sürdüğü göz önüne alınırsa durum daha iyi anlaşılacaktır.

Osmanlı Devleti'nde eğitim alanındaki ilk değişimin 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren askeri okulların açılmasıyla birlikte başladığı söylenebilir. Bu dönemde açılan askeri okullarda yabancı öğretmenler de görev almışlar ve bu okullarda müspet ilimler tahsil edilmeye, Fransızca gibi batı dilleri ders programlarında yer almaya başlamıştır. Tanzimat dönemine gelindiğinde devletin bütün alanlarında olduğu gibi eğitim alanında da bir düzenlemeye gidildiği anlaşılmaktadır. Bu düzenlemenin tabii bir sonucu olarak aynı dönemde Rüşdiye mektepleri açılacaktır³.

Rüşdiye mekteplerinin başlangıçta Sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasında bir yerde olduğu anlaşılmaktadır. 1846'da Mekatib-i Umumiye Nazırlığı kurulduktan sonra bu mekteplerin sayıları artmıştır. 1848'de kurulan Darümuallimin-i Rüşdî ilk mezunlarını verip öğretmen yetiştirmeye başladıktan sonra 1853 yılından itibaren Rüştiye mektepleri taşrada da açılmaya başlanmıştır. 1859 yılında ise İstanbul'da kızlar için ilk Rüşdiye açılmıştır⁴.

Rüşdiyeleri takiben, kuruluş aşamasında seviyesi farklı olmakla birlikte 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile İdadiler devreye girecektir. Osmanlı tebaasını kaynaştırmak ve aralarında ortak bir kültür oluşturmak amacıyla 4 yıllık rüşdiyelerin üzerine öğretim süresi 3 yıl olarak sancak merkezlerinde İdadilerin açılmasına karar verilmiştir⁵.

Osmanlı genelinde sivil idadilerin açılma süreci şu şekilde gelişmiştir: Maarif Nezaretince 1873-1874 öğretim yılı başlarında gerekli hazırlıklar için bir komisyon kurulmuş ve ilk örnek idadi mektebi İstanbul'da açılmıştır. 1875 yılından itibaren taşrada kurulmaya başlanan idadilerin yaygınlaşmasını II. Abdülhamid'e borçluyuz. Bu okulların vilayetlerde gelişimini hızlandırmak için vilayet gelirlerinden bir kısmı "hisse-i maarif" olarak tahsis edilmiştir. Bu tedbirle birlikte idadilerin sayısında hızlı bir artış olduğu gözlenmektedir.

İdadi bulunan yerlerdeki rüşdiyeler idadiler ile birleştirildi. Ve idadilerin süreleri yeniden belirlendi. Taşra idadileri 5 ve 7 yıllık olmak üzere ikiye

² Bu konuda bkz. Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi M.Ö. 1000- 2007**, Ankara 2007, s. 151.

³ Rüşdiyeler için bkz. Cemil Öztürk, "Rüşdiye", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.35, İstanbul 2008, s.300-303; Yahya Akyüz, **a.g.e.** s. 143-222

⁴ Cemil Öztürk, "Rüşdiye", s.302; ayrıca bkz. Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, İstanbul 1980, s. 150-152.

⁵ İdadiler için bkz. Cemil Öztürk, "İdâdî", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.21, İstanbul 2000, s.464-466.

ayrıldı. Bu ayırımı bazı sancakların yedi yıllık idadi açacak imkâna sahip bulunmaması sebep olmuştur. Mahmut Cevad tarafından yayınlanan talimatnameye göre 7 yıllık idadilerin ilk 3 yılı rüşdiye, diğer 4 yılı ise idadi derecesindeydi. 5 yıllık idadilerin ilk 3 yılı rüşdiye diğer 2 yılı idadi derecesindeydi. Abdülhamid'in son yıllarında ülkede idadi sayısı 109'a çıkmıştır. Toplam öğrenci sayısı ise 20 bin idi⁶.

1880 yılında kızlar için de idadiler açılmıştır. Faaliyeti 2 yıl süren İnas İdadisi halkın ilgisizliği yüzünden kapanmıştır⁷.

Medrese ve muallimhanelerde yapılan örgün eğitim devam ederken aynı yüzyıllarda mahalle mescitlerinin yaygın eğitim kurumlarının önemli bir parçası olduğunu ve Müslüman toplumun çocuklarının buralarda Kur'an ve Temel İslamî bilgileri öğrendiklerini ifade edelim.

19. yüzyılın ikinci yarısına gelinceye kadar klasik sistem içerisinde mekteb-i sıbyan ve medreselerde şehrin çocukları eğitimlerini alırken zikredilen dönemden itibaren Osmanlı merkezinde başlayan yenileşme çabaları taşrada da karşılık bulacaktır. Bu dönemde taşrada faaliyetlerine devam eden medreselerin yanında rüşdiye mektepleri ve sonrasında da idadilerin açıldığı görülmektedir.

Çankırı'da Eğitim Kurumları

16. yüzyıldan itibaren Osman Devleti'nin bir sancak merkezi olan Çankırı'da bazı eğitim kurumları bulunmaktadır. Bu yüzyılda 2120 civarında bir nüfusa sahip olduğu anlaşılan Çankırı şehir merkezinde o günün şartları içinde 5 medresenin var olduğu gözlenmektedir. Bunlar: **Akmedrese, Nasriyye, Nusret Paşa, Rüstem Çelebi ve Şeyh Cemaleddin medreseleridir.**

Ayrıca yine 16. Yüzyılda ilk mektep vazifesini yerine getiren **Hoca Musa ve Şuca Beğ muallimhaneleri** eğitim hizmetleri vermekteydi⁸.

17. yüzyılda ise adları zikredilen medreselere ilaveten Şubat 1695 (29 Receb 1106) tarihli bir belgeden **Bahaeddin medresesi**⁹; tam bir asır sonraya ait 3 Nisan 1795 (13 Ramazan 1209) tarihli başka bir belgede ise Çankırı'nın İmaret mahallesinde tesis edildiği anlaşılan **Ayşe Kadın medresesi** görülüyor¹⁰. Aynı dönemde varlığına rastlanan bir başka medrese ise Sultan Süleyman Camii yakınlarındaki **Çivideci Hacı Mehmed medresesidir.** 26 Kasım 1795 (14

⁶ Bayram Kodaman, *age.*, s. 154.

⁷ Cemil Öztürk, "İdâdi", s. 464-466.

⁸ 16. Yüzyılda Çankırı'daki eğitim kurumları için bkz. Ahmet Kankal, **XVI. Yüzyılda Çankırı**, Çankırı 2009, s. 199-201.

⁹ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF.MKT.) Dosya No: 157, Gömlek No: 7837.**

¹⁰ **BOA. MF.MKT. Dosya No: 6, Gömlek No: 267.**

¹⁰ **BOA. MF.MKT. Dosya No: 14, Gömlek No: 659.**

Cemaziyelevvel 1210) tarihli bir belgeye göre bu medreseye müderrislik tevcihatının yapıldığı anlaşılmaktadır¹¹.

Son döneme gelindiğinde ise yeni medreselerin şehir halkının hizmetine girdiği gözlenmektedir. Bunlardan biri 3 Haziran 1818 (07 Receb 1231) tarihli bir belgeyle muttali olduğumuz **Kirmanzâde el-Hac Ahmed medresesidir**¹². Yine 4 Haziran 1906 (11 Rebiülahir 1324) tarihli bir belgeden şehirde eğitim hizmetlerine devam eden **Hocazâde Hüsnü Efendi'nin** inşa ettirdiği medresenin küşadından bahsedilmektedir ki ya tamir ya da yeni inşa edilmiş olmalıdır¹³.

1317-1318 Tarihli Maarif Salnamesi'nde Çankırı'da 1900'lü yılların başında mevcut olan medreseler, İmaret, Atik Müftü, Çividçi, Şadırvanüstü, Asmalı, Muvakkıthane, Hazmiye, Şakir Efendi, Kavaklı Çeşme, Saatli, Samanbazarı, Taş, Ali Bey Cami (3 adet), Hacı Şeyhzâde, Osmanlı, Toprak, Kirmanoğlu olmak üzere 19 adet olarak görülürken 1321 tarihli Maarif Salnamesinde sadece Müftü, İmaret, Osmanlı, Bey Cami (2 adet), Şadırvanüstü, Kütüphane (2 adet) olmak üzere 8 adet medrese zikredilmektedir¹⁴.

1321 tarihli Maarif Salnamesi'nde Çankırı'da medreselerin sayısı ve bânisi birlikte verilmektedir. Buradaki rakamlara göre en çok öğrenciye 154 talebe ile Bey Cami medresesi sahip iken, onu 55 öğrenci ile Osmanlı medresesi, 43 öğrenci ile İmaret, 38 öğrenci ile Müftü, 37 öğrenci ile Şakir Efendi Kütüphanesi civarındaki Kütüphane medresesi, 32 öğrenci ile İmaret mahallesindeki Kütüphane medresesi, 23 öğrenci ile diğer Bey cami medresesi takip etmektedir¹⁵. Bu rakamlara istinaden şehirde bahsi geçen yıllarda toplam 382 adet öğrenci medreselerde tahsil görmekteydi.

Cumhuriyetin Kurulduğu ilk yıllarda ise 12 medrese şehirde ilmi faaliyet göstermektedir¹⁶.

Çankırı'da Rüşdiye ve İdadi Mektepleri

Çankırı'da da ilk rüşdiyenin ne zaman açıldığına dair elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Rüşdiye ile ilgili ulaşılabildiğimiz ilk belge 8 Kasım 1868 (22

¹¹ BOA. MF.MKT. Dosya No: 42, Gömlek No: 2064; bu medresenin 20 yüzyıl başlarında da hizmette olduğu anlaşılmaktadır.

¹² BOA. MF.MKT. Dosya No: 183, Gömlek No: 9111.

¹³ BOA. MF.MKT. Dosya No: 2843, Gömlek No: 213157.

¹⁴ 1317 Tarihli Maarif Salnamesi, s. 1323; 1318 Tarihli Maarif Salnamesi, s. 1494

¹⁵ 1321 Tarihli Maarif Salnamesi, s. 620.

¹⁶ Süleyman Beyoğlu, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çankırı'da Sosyo-Ekonomik Hayat", **Milli Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı**, Çankırı 2010, s. 480.

Receb 1285) tarihli olup, "Çankırı Mekteb-i Rüşdiyesi'nin inşa olunup öğretime açılmasından memnuniyet duyulduğuna" dairdir¹⁷.

Çankırı'da kız öğrencilerin eğitim aldığı bir rüşdiyenin de var olduğu ve 1897 (1315) yılında Hediye adında bir hanımın burada muallime olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır.¹⁸

Çankırı İdadi binasının temeli Çankırı valisi Abdurrahman Paşa tarafından 1886 yılında atılmış olmalıdır¹⁹. Fakat inşaatının tamamlanmasının biraz geciktiği anlaşılıyor. İdadi binalarının yapımı ile alakalı olarak ise 8 Eylül 1893 (26 Rebiyülevvel 1311) tarihli Maarif Vekaleti Mektubi kalemine ait bir belgede "Çankırı, Yozgat, Amasya, Kırşehir, Kayseri, Bitlis ve Hakkari'de yapımına başlanıp yarım kalan İdadi mektepleri binalarının tamamlanması için ne kadar masraf yapılması gerektiği ve evvelce harcanan "mebaliğin" bildirilmesi istenmektedir²⁰. Aslında bu tarihten sadece yedi gün öncesine ait 2 Eylül 1893 (19 Rebiyülevvel 1311) tarihli başka bir belgede Çankırı'da yapımı tamamlanamayıp yarım kalan İdadi binasının tahsisat yetersizliğinden dolayı askeriyeye satılması veya akar hale dönüştürülmesi istenmişse de bu teklif reddedilecektir²¹.

İdadi binasının ne zaman tamamlandığını tam olarak bildiren bir belge elimizde bulunmamaktadır. Ancak Çankırı İdadisi'nin, henüz binası yapılmadan açıldığı ve geçici olarak şehirde bir binada eğitime başladığı anlaşılmaktadır. 1893 yılında idadi binasının yapımı devam ederken İdadinin müdürü Mehmet Salih Efendi'dir²². 7 Ocak 1895 (10 Receb 1312) tarihli bir başka belgede²³ ise Çankırı Ertuğrul İdadi mektebinde Hendese ve Resim Muallimi Kaymakam Talat Bey'in Nezaretten izin almadan İstanbul'a gitmesinden dolayı maaşının tamamen kesilerek yerine vekil tayin edilmek istenildiğinden bahs olunmaktadır. Bu belgeden de anlaşılacağı üzere Çankırı idadisinin yapımı devam etse de eğitime başlanılmıştır.

18 Ekim 1893 (7 Rebiyülevvel 1311) tarihli bir başka belgede de Çankırı'da İdadi binasının, Rüşdiye ve mekteb-i ibtidaiyenin yanında inşa edilmesine dair

¹⁷ BOA. MF.MKT. Dosya No: 426, Gömlek No:30; burada şunu özellikle belirtmek gerekmektedir. Çankırı Rüşdiyesine dair Maarif salnamesinde her hangi bir kayıt bulunmamaktadır; muhtemelen Çankırı idadisinin açılması ile birlikte Çankırı idadisi rüşdiye talebelerini de içine almış olmalıdır.

¹⁸ BOA. MF.MKT. Dosya No: 371, Gömlek No: 42.

¹⁹ Bu konuda bkz. Aydın Demiröz, 1893-1969 Fotoğraflarla Çankırı, Çankırı 2001, s. 7; ayrıca bkz. A. Şevki Duymaz, "Osmanlı Modernleşmesinde Eğitim Alanında Bir Örnek: Çankırı İdadisi", Milli Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı, Çankırı 2010, s., 257.

²⁰ BOA. MF.MKT. Dosya No: 183, Gömlek No: 77.

²¹ BOA. MF.MKT. Dosya No: 182, Gömlek No: 71.

²² Bkz. 1312 Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi, s.291.

²³ BOA. MF.MKT. Dosya No: 346, Gömlek No: 14

bilgiler vardır. Bu da Çankırı’da adeta bir “eğitim yerleşkesi” oluşturulmaya çalışıldığına delalet etmektedir.²⁴

İdadi binası ile ilgili bir başka belge ise binanın tamiratına dairdir. Burada, 27 Ağustos 1903 (3 Cemaziyelahir 1321) tarihinde Çankırı idadi binasının tamirine ilişkin isteğe verilen cevabi yazıda “mahallince” tamirinin yapılması tavsiye edilmektedir ki²⁵ eğitime halkın katkı yapması gerektiği böylece vurgulanmış olsa gerekir.

1318 Tarihli Maarif Salnamesinde Kastamonu Livasına tabi yerlerde açılan idadiler için yapılan harcamaların toplam meblağı verilmektedir. Bu babda “müceddeden inşa veya iştirâ suretiyle küşad olunan...” yani yeniden veya satın alınarak açılan idadi mekteplerine yapılan masraflar rakam olarak verilirken Çankırı idadisini için de 316.113 kuruş harcandığı görülmektedir²⁶.

İdadinin Öğretmenleri ve Dersler

Çankırı İdadisi, Ertuğrul Mekteb-i İdadisi olarak ta isimlendirilmektedir. 1893 tarihli (1312) Çankırı’ya ait salname bilgilerinden, İdadinin müdürünün Mehmet Salih Efendi olduğu ve Fransızca ile Tarih derslerine girdiği anlaşılmaktadır. Kaymakam Talat Bey, hendese ve resim derslerine girerken; Said Efendi, Coğrafya ve Lisan-ı Osmanî derslerine; Mecbur Efendi, Ulum-ı Diniye ve Rika, Tecvid ve Kuran-ı Kerim derslerine; Faik Efendi, İnşa ve Kitabet derslerine; Mustafa Efendi, Arabi, Farisi ve Hesap derslerine girmektedir²⁷.

1897-1898 (1315-1316) öğretim yılında İdadinin müdürlüğünü bu kez Memduh Efendi yapmakta olup aynı zamanda öğrencilerin Fransızca, Malumat-ı Nafia, Cebir ve Tarih derslerine girmektedir. Aynı dönemde Ulum-ı Diniye ve Hüsn-i Hat derslerine Ahmet Mecbur; Lisan-ı Osmanî, Hesap ve Usul-i Defteri derslerine Said Efendi; Arabi, Coğrafya ve Farisi derslerine Tevfik Efendi; İnşâ ve Kitabet, Hendese ve Resim derslerine Faik Efendi girerken, okulda talebelerin gözetmenliğini yapan, düzenliği sağlayan (belki de bugünkü “nöbetçi öğretmenliğe” karşılık olabilecek) “mubassırlık” görevini ise Yusuf Efendi yürütmektedir²⁸.

1900-1901 (1318-1319) eğitim öğretim yılına gelindiğinde ise müdürlüğü Şerif Efendi devir almıştır. Şerif Efendi müdürlüğünün yanı sıra okulda öğrencilerin Fransızca dersleri ile birlikte Cebir, Malumat-ı Ziraiye derslerini verirken, ayrıca Sıhhiyye ve Tarih derslerini üstlenmiştir. Muallim Tevfik

²⁴ BOA. MF.MKT. Dosya No: 121, Gömlek No: 33

²⁵ BOA. MF.MKT. Dosya No: 730, Gömlek No: 58.

²⁶ 1318 Tarihli Maarif Salnamesi, s. 1500.

²⁷ Bkz. 1312 Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi, s.291.

²⁸ 1318 Tarihli Maarif-i Umumi Salnamesi, s.2237.

Efendi, Tarih, Arabi, Cebir ve Hendese; Said Efendi, Farsî, Coğrafya, İlm-i İnşâ; Mecbur Efendi, Ulum-ı Diniye ve Ahlakiye ve Kitabet derslerine; Fuad Efendi, Hesap, Hüsn-i Hat, ve Resim; Yusuf Efendi, Türkçe ve Usul-i Defteri dersine girerken, Mubassırlık görevini Fevzi Efendi'nin üstlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca okulun temizlik işleri için 1897'de 1, 1900 yılında ise 2 hademe görevlendirilmiştir.²⁹

1897'de Çankırı'da kızların tahsil gördüğü bir de İnas Rüşdiyesi bulunuyordu. Ancak burada kaç adet kız öğrencinin tahsil gördüğüne dair herhangi bir bilgi olmamakla birlikte Hediye adlı bir hanımın burada muallime olarak görev yaptığını biliyoruz³⁰.

1899 senesinde (1317) Rum cemaatine ait de bir mektep bulunmaktaydı.

Ayrıca Çankırı'da 1900 yıllarının başında eğitimin en önemli unsurlarından birini oluşturan 3 adet de kütüphane mevcuttu.³¹ Bunlardan **Şakir Efendi Kütüphanesi** H.1243 (1827-1828) tarihinde Okçuoğlu Şakir Efendi tarafından İmaret Taş Mescidi mahallesinde tesis edilmiş olup 20. yüzyıl başlarında 570 adet kitaba sahiptir.

Yine Taş Mescidi mahallesinde yer alan ve Mehmed Bey tarafından H. 1201(1786-1787) tarihinde yaptırılan İmaret kütüphanesinin ise aynı yıllarda 98 adet kitabı mevcuttur.

Bir diğer kütüphane ise Hacı İsmail Ağa tarafından H.1285 (1868-1869) tarihinde Kayseri Bey mahallesindeki Ali Bey Cami kütüphanesi olup içinde 319 tane kitap bulunuyordu³².

Öğretmenlerle İlgili Bazı Bilgiler

Rüşdiyelerde boşalan muallimlik kadrolarına atama yapılması için adayların Çankırı'nın idari olarak bağlı olduğu Kastamonu mutasarrıflığına müracaat etmeleri gerekiyordu. Mesela, 19 Nisan 1877 (5 Rebiülahir 1294) tarihli bir kayıta; vefat eden Çankırı Rüşdiye Muallim-i Sanisi Mehmet Efendi'nin yerine atanması düşünülen Bursa Yenişehir Rüşdiyesi "sabık" Muallimi-i Sanisi Ahmed Cemal Efendi'nin Kastamonu Mutasarrıflığı'na müracaat etmesi gerektiği kendisine hatırlatılmıştı.³³

Ayrıca "münhal" öğretmenlik kadrolarına atama yapılırken belirli bir yaşta bulunulması gerektiği de belirtiliyordu. 25 Haziran 1877 (13 Cemaziyelevvel 1294) tarihli bir belgeden anlaşıldığı kadarıyla Çankırı Rüşdiye Mektebi Muallim-i Sanisi Ahmed Efendi'nin ölümüyle yerine "mahallince" atanan başka

²⁹ 1318 Tarihli Maarif-i Umumi Salnamesi, s.612.

³⁰ BOA. MF.MKT. Dosya No: 371, Gömlek No: 42.

³¹ BOA. MF.MKT. Dosya No: 9, Gömlek No: 1321/C-1.

³² Kütüphaneler ile ilgili bu bilgiler için bkz. 1321 Tarihli Maarif-i Umumi Salnamesi s. 623.

³³ BOA. MF.MKT.Dosya No 47 Gömlek No 104.

bir Ahmed Efendi'nin yaşının müsait olmaması yüzünden tayinin uygun olmadığı görülmektedir.³⁴

Zaman zaman maaşlarını az bulan öğretmenler Maarif Vekaletine zam talebiyle müracaat edebiliyorlardı. 9 Eylül 1878 (12 Ramazan 1295) tarihli vesikaya göre Filibe Rüşdiyesi'nden Çankırı Rüşdiyesi Muallim-i Sâniligine nakledilen Salih Fikri Efendi muallimlikten aldığı maaşla geçinemediğine dair yaptığı müracaata ne yazık ki olumlu cevap alamamış, kendisine zam talebinin yerine getirilemeyeceği bildirilmiştir.³⁵ Öğretmenlerin maaşlarını zamanında alamadıkları da görülmektedir. Mesela İnas Rüşdiyesi muallimelerinden Hediye hanımın birikmiş maaşından bahsedilmektedir³⁶.

Yine bugün için de önemli olduğunu düşündüğümüz öğretmenlerin verimli çalışmalarını alakalı bir vakia ile karşı karşıyayız. 1 Mayıs 1902 (22 Muharrem 1320) tarihli bir belgede Çankırı İdadisi muallimlerinden Fuad Efendi, hizmetlerine karşılık yatılı bir idadi muavinliğine terfi ettirilmesini istediğinde "tercüme-i hal" kâğıdının gönderilmesi istenmiştir.³⁷ Rüşdiyede görev yapan öğretmenler zaman zaman sağlık sorunları ile de karşılaşabilmekteydiler. Eğer sağlık problemleri ciddi ise muayene ettirilerek tekaüde sevk edilmesinin doğru olacağı kendilerine ifade edilmekteydi. 13 Aralık 1891 (11 Cemaziyelevvel 1309) tarihli bir belgede Çankırı Rüşdiyesi muallim-i evveli Süleyman Efendi'nin muayene ettirilerek sağlık durumuyla ilgili bir rapor alması istenilmişti.

Öğretmenlerle ilgili olarak şu bilgiyi de vermeden geçemeyeceğiz: 7 Ocak 1895 (10 Receb 1312) tarihli bir belgede Maarif Nezaretinden izin almadan Dersaadet'e giden Çankırı Ertuğrul İdadi Mektebi muallimlerinden Kaymakam Talat Bey'in maaşının tamamının kesilip, görevine son verilerek, yerine vekaleten birisinin atamasının yapılması ve başlama tarihinin bildirilmesi istenmektedir.³⁸

İdadi'de Öğrenci Sayısı

Çankırı idadisinde 1893-1894 (1311) ders döneminde 90 öğrenci, 1894-1895 (1312) ders döneminde 79 öğrenci; 1897-1898 (1315-1316) ders döneminde 97 Müslüman, 1 Gayr-i Müslim olmak üzere 98 erkek öğrenci eğitim görmekteydi. 1900-1901 (1318-1319) öğretim yılında ise 88 Müslim, 1 Gayr-i Müslim olmak üzere toplam 89 öğrenci mevcuttu.³⁹

³⁴ BOA. MF.MKT. Dosya No 47/104.

³⁵ BOA. MF.MKT. Dosya No 57 Gömlek No 191.

³⁶ BOA. MF.MKT. Dosya No: 371, Gömlek No: 42.

³⁷ BOA. MF.MKT. Dosya No 623 Gömlek No 53.

³⁸ BOA. MF.MKT. Dosya No: 226, Gömlek No: 57.

³⁹ Bu konuda bkz. 1318 Tarihli Maarif-i Umumiye Vekaleti Salnamesi, s.1480. Ve yukarıda verilen Kastamonu Vilayet salnamesindeki ilgili yerler.

1311 ve 1312 tarihli Vilayet salnamelerinde Çankırı'da sadece Fevziye ve Tevfik mekteblerinin bulduklarını görüyoruz. Gerek Fevziye gerekse Tevfik mektebinde 2'şer muallim, 1'er bevvab bulunuyordu. Bu mekteplerden Fevziye'de 1893-1894 (1311) yılında 150 adet 1894-1895 (1312)'de 160; Tevfikkiye mektebinde ise 1311'de 170, 1312'de 155 öğrenci eğitim görmektedir.⁴⁰

Sonuç

Çankırı'da, Osmanlı öncesinde başlayan medrese eğitimi Cumhuriyetin ilanından hemen sonra kaldırıldığı zamana kadar devam etmekte olup mevcut öğrenci sayısı ile de önemli bir potansiyel olarak varlığını sürdürmektedir. Medreseler ile birlikte yaygın eğitimin yapıldığı cami ve mescitlerde Kur'an ve dini bilgiler öğretilmekteydi. Muallimhane, Mekteb-i İbtidaiyye, Sıbyan mektepleri veya mahalle mektepleri olarak ifade edilen okullar varlıklarını sürdürme gelmişler ve son zamanlarda daha sistematik eğitim vermeye başlamışlardır.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rüşdiye mektebi Osmanlı taşrasında da yaygınlık kazanmış ve bunun bir yansıması olarak Çankırı'da da tesis edilmiştir. Ortaöğretimin en önemli unsurlarından olan İdadi Mektebi de Çankırı'da açılmış, Osmanlı taşrasında ve tabiatıyla Çankırı'da bulunan rüşdiye ve idadi gibi okullar o şehirde yaşayan halkın destekleriyle tesis ve tamir edilmişlerdir. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla o dönemde Çankırı'da görev yapan öğretmenlerin de maddi sıkıntılarla karşı karşıya kaldıkları zamanlar olmuştur.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.):

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT.) Dosya No: 6, Gömlek No: 267;

MF.MKT. Dosya No: 14, Gömlek No: 659

MF.MKT. Dosya No: 42, Gömlek No: 2064

MF.MKT. Dosya No: 121, Gömlek No: 33

MF.MKT. Dosya No:157, Gömlek No:7837

MF.MKT. Dosya No: 182, Gömlek No: 71

MF.MKT. Dosya No: 183, Gömlek No:77, 9111

MF.MKT. Dosya No: 346, Gömlek No: 14

MF.MKT. Dosya No: 371, Gömlek No: 42

⁴⁰ 1311 Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi, s. 268, 1312 Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi, s. 288.

MF.MKT. Dosya No: 730, Gömlek No: 58

MF.MKT. Dosya No: 2843, Gömlek No: 213157

1312 Tarihli Kastamonu Vilayet Salnamesi

1317 Tarihli Maarif Salnamesi I

1318 Tarihli Maarif Salnamesi

1319 Tarihli Maarif Salnamesi

1321 Tarihli Maarif Salnamesi

İncelemeler

Akyüz Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara 2007.

Beyoğlu Süleyman, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Çankırı’da Sosyo-Ekonomik Hayat”,
Milli Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı, Çankırı 2010.

Demiröz Aydın, 1893-1969 Fotoğraflarla Çankırı, Çankırı 2001.

Duymaz A. Şevki, “Osmanlı Modernleşmesinde Eğitim Alanında Bir Örnek: Çankırı İdadisi”,
Milli Mücadele İstiklal Yolu ve Çankırı, Çankırı 2010.

Kankal Ahmet, **XVI. Yüzyılda Çankırı**, Çankırı 2009.

Kodaman Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi**, İstanbul 1980.

Öztürk Cemil, “İdâdî” , **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.21, İstanbul 2001.

Öztürk Cemil, “Rüşdiye”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.35, İstanbul 2008.